

TKÜ
TEADUSLIKU
KAAMATUKOGU

3
TEADUSLIKU
KONVEKENTSI
ETTEKANNETE
TEESID

TARTU
1968

TKÜ
TEADUSLIKU
KAAMATUKOGU

3
TEADUSLIKU
KONFERENTSI
ETTEKANNETE
TEESID

TKÜ
1968

**TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU NÕUKOGU
TEGEVUS XIX SAJANDIL JA XX SAJANDI ALGUL.**

R. Parmas

1. XIX sajandi raamatukogu nõukogu moodustamise ajalooliselt kujunenud printsiibid eeldavad nõukogu võimalike funktsioone kogu raamatukogu tegevust suunava organina.

2. Tsaari-Venemaa ülikoolide raamatukogude nõukogude tegevus on suhteliselt hiline ja tsentraliseeritult reglementeerimata. Lääne-Euroopa raamatukogudes nõukogu funktsioonid on enamasti piiratud fondide komplekteerimise ja eelarve kasutamise küsimustega.

3. Tartu ülikooli raamatukogu nõukogu suhteliselt varase tekkimise põhjused peituvad raamatukogule vajaliku juhtiva kaadri puudumises ja selle ülalpidamiseks vajalike rahaliste võimaluste piiratuses.

4. Raamatukogu nõukogu funktsioonid Tartu ülikoolis ületavad praktiliste vajaduste sunnil ajastule iseloomulikud piirid, mistõttu kujunes nõukogust ühiskondlikel alustel töötav raamatukogu tegevust juhtiv ja valitsev organ.

5. Raamatukogu nõukogu isikuline koosseis peegeldab XIX sajandil Tartu ülikooli ajaloo asetleidnud nihkeid üldpoliitilises suunitluses.

5. Nõukogu tegevuse organisatsioonilised alused on fikseeritud raamatukogu põhimäärusega, kuid praktiline tegevus on vastavalt vajadusele olnud intensiivsem.

7. Raamatukogu põhimäärusele vastavalt on nõukogu tege-
lnud fondide komplekteerimise ja eelarve kasutamise küsi-

mustega. Lisaks sellele on raamatukogu nõukogu aktiivselt osa võtnud raamatukogu kaadri komplekteerimisest, raamatukogusiseste tööülesannete jaotamisest, raamatukogu kataloogide süsteemi kujundamisest, arutanud üksikasjalikult lugejate teenindamise probleeme, raamatukogu ruumide kasutamist ja sisustamist, taotlenud aktiivselt raamatukogu uue hoone ehitamist, organiseerinud fondide evakueerimise I maailmasõja ajal.

8. Isikulise koosseisu ja selle ajalooliselt kujunenud positsiooni tõttu ülikooli nõukogus on raamatukogu nõukogu etendanud raamatukogunduslike küsimuste keskse lahendaja osa üleülikoolilises ulatuses ja teadusliku raamatukogu vahendaja osa kõrgemalseisvates organites.

INGLISEKEELSEID KIRJU
TRÜ TEADUSLIKU RAAMATUKOGU
AUTOGRAAFIDE KOGUS.

H. Tankler

Peterburi Teaduste Akadeemia arhivaari ja Ermitaazi konservaatore Friedrich Ludwig Schardiuse (1795-1855) poolt Tartu ülikooli raamatukogule pärandatud autograafide kogus leidub inglisekeelseid kirju ja kirjade katkendeid või ainult inglise ja ameerika päritoluga isikute allkirju. Esindatud 115 autorist on 64 toodud "Encyclopaedia Britannica's".

Kogus on arvult ülekaalus riigi- ja poliitikategelased, nende seas inglise kuningas George IV (kirja katkend) ja peaministrid Georg Canning (kirja katkend) ning Robert Peel (dateerimata kiri), USA president Thomas Jefferson (kiri 1825.a.), diplomaat ja teadlane Benjamin Franklin (kirja katkend).

Kirju on maailmakuulsatelt teadlastelt, nagu füüsik Michael Faraday (kiri 1831.a.), reaktsiooniline majandusteadlane Thomas Robert Malthus (kiri 1827.a.), astronoomide perekond Herschelid ja filosoof, publitsist ning kirjanik Ralph Waldo Emerson (kiri 1850.a.).

Kirjanikest on esindatud inglise kirjanikud Walter Scott ja Charles Dickens, ameerika kirjanikud James Fenimore Cooper (kiri 1847.a.), Henry Longfellow (kiri 1847.a.) ja Washington Irving.

Erilist huvi pakub Walter Scotti dateerimata kiri ajakirja "Quarterly Review" toimetajale John Murrayle (1778-1843). Tõenäoliselt seni avaldamata kiri käsitleb W. Scotti kaastööd nimetatud ajakirjale.

A. N. NEUSTROJEVI MEMORIAALKOGU
TRÜ TEADUSLIKUS RAAMATUKOGUS.

L. Urba

1. Isiklikud raamatukogud sisaldavad väärtuslikku materjali omaniku biograafia kohta, peegeldades tema huve, maailmavaadet ja tegevust. Nad on tähtsad ka ajajärgu ühiskondliku mõtte ja olustiku uurimisel.

Tavaliselt isiklik kogu on hoolikalt ja võimalikult täiuslikult valitud kollektsioon teatud alalt või aladelt. Peale selle pakub isiklik kogu huvi raamatuis leiduvate omanikutunnuste poolest (märkmeh, pühendused, eksliibrised, autograafid, stambid ja järjenumbrid).

2. A. N. Neustrojev (1825-1902), vene bibliograaf, bibliofiil ja ühiskonnategelane, sai tuntuks oma uurimustega XVIII sajandi ajakirjandusest. Peamiseks huvialaks ja eluaegseks tegevuseks kujunes raamatute kollektsioneerimine. Ta on kogunud ja raamatukogudele ning mitmesugustele asutustele annetanud ligi 72000 köidet.

3. 1903. aastal annetasid A. N. Neustrojevi pärijad Tartu Ülikooli raamatukogule tema isiklikud raamatud. Kollektsioonis on 3213 köidet, sisaldades kirjandust peamiselt vene ajaloo alalt. Enamiku raamatute ilmumisajaks on XIX sajandi teine pool. Ligi 130 teost pärinevad XVIII sajandist.

4. A. N. Neustrojevi eesmärgiks oli koguda täielik kollektsioon vene raamatutest, millele lisandusid käsikirjad, gravüürid ja esemed. See oli mõeldud kasutamiseks vene ajaloo uurijaile, mistõttu tema kogus domineeribki ajalugu. Siin on üldisi teoseid vene ajaloost, seadustekogumikke, va-

nu kroonikaid, ajalooliste isikute biograafiaid, ülevaateid asutuste ja ühingute ajaloost. Neile lisanduvad teosed etnograafiast, arheoloogiast, numismaatikast.

5. Tähelepanuväärse osa kollektsioonist moodustab teatmekirjandus. Siit võib leida ka Neustrojevi enda tähtsamaid bibliograafilisi töid. Suhteliselt vähem on kogus raamatuid vene keele, kirjanduse, kunsti, majanduse ja geograafia alalt.

Seega kujutab memoriaalkogu endast tüüpilist humanitaaralast kollektsiooni, mis peegeldab omaniku teadmiste ja harrastuste suurt mitmekülgsust. Samal ajal annab ta ülevaate möödunud sajandi teiselt poolt ilmunud vene raamatutest nimetatud erialade piirides.

6. A. N. Neustrojevi memoriaalkogus leiduvatest rariitetidest neli raamatut pärinevad Peeter I ajast, viis raamatut Lomonossovi ja tema kaasaegsete perioodist. Viimaste hulgast leiame ka M. Lomonossovi enda teose "Краткой российской летописец с родословием" (1760). Teine siin olev Lomonossovi teos "Древняя российская история" on ilmunud pärast autori surma (1766).

Vanimaks raamatuks Neustrojevi kogus on 1548.a. ilmunud Agnolo Firenzuola "Proosa" ("Prose di M. Agnolo Firenzuola Fiorentino").

Tähelepanuväärseimaks XVIII sajandi teatmeteoseks kõnealuses kollektsioonis on N. Novikovi "Опыт исторического словаря о российских писателях" (1772).

7. A. Neustrojevi memoriaalkogul on olnud käesoleva sajandi alguse Tartu ülikooli raamatukogus oluline koht. Siin vajati senisest enam venekeelset kirjandust seoses ülikooli reformiga ja üleminekuga vene õppekeelele XIX sajandi lõpul. Ka ülikooli raamatukogu fondide sisulisel täiendamisel olid Neustrojevi raamatud väärtuslikuks panuseks, sest üsna suurt osa neist ei leidunud varem siines raamatukogus, kuigi see oma profiililt sarnanes annetatud kollektsiooniga.

8. Isiklike raamatukogude teaduslikule kirjeldamisele

tuleks senisest enam tähelepanu pöörata. Selle ülesande lahendamise aitab neis leiduvaid väärtusi kasutada teaduse- ja kultuuriajaloo-alastes uurimistöodes.

UUEM AJALOOALANE KIRJANDUS JA SELLE KASUTATAVUS
TRÜ TEADUSLIKUS RAAMATUKOGUS.

T. Aav

1. Teaduslikud raamatukogud ei ole rahul Teaduslike Raamatukogude Keskkollektorilt saadava sundeksemplari sisulise koostisega, sest rööbiti vajaliku kirjandusega saabub ka palju üleliigseid väljaandeid. Kirjanduse vajalikkuse astme määramise üheks oluliseks teguriks on selle kasutatavus.

2. Teaduslike raamatukogude ja raamatufondide koostise ja kasutatavuse, samuti sundeksemplari koostise ja kasutatavuse uurimiseks puuduvad seni arvestatavad eeskujud ja meetodika.

3. Raamatufondi koostise ja selle kasutatavuse uurimiseks on rakendatav statistiline meetod.

4. Uuema ajalooalase kirjanduse fondi koostise ja selle kasutatavuse analüüsimisel annab püsivaid tulemusi kirjanduse vaatlemine ajalistes piirides 1961-1965.

5. Komplekteeritud kirjanduse otstarbekuse selgitamine sundeksemplari temaatilise plaani liigenduse alusel annab vähe tulemusi. Analüüs kümnendliigituse baasil toob välja mõnavõrra rohkem ülikooli profiilile mittevastavaid teemasid.

6. Komplekteeritud kirjanduse koostise ja kasutatavuse vaatlus väljaannete lugemisotstarbe järgi annab samuti vähe tulemusi. Analüüs on edasi arendatav lugemisotstarbe skeemi

täiendamisega kirjanduse lugejamäärangu tunnustega.

7. Vajaliku ja mittevajaliku kirjanduse detailsemad proportsioonid ilmnevad alles sisulise, lugemisotstarbelise ja lugejamäärangulise koondanalüüsi tulemusena.

8. Komplekteeritud kirjanduse otstarbekuse lõppresultaati ei määra ainult kasutatavus kindlal ajavahemikul. Teadusliku Raamatukogu funktsioone arvestades tuleb antud kirjandust vaadelda kolmes grupis - vajalik, ajutise väärtusega ja mittevajalik.

9. Analüüsi andmed, ühendatud Teadusliku Raamatukogu ülesannete arvestamisega, näitavad vajalike väljaannetena 56,4%, ajutise väärtusega 10,4%, mittevajalikena 33,2%.

10. Otstarbekama komplekteerimise eesmärgil tuleb detailiseerida sündeksempлари temaatilisi plaani sisulist liigendust, kirjanduse jaotamisel raamatukogudele peaks arvestatama ka lugemisotstarvet ja lugejamäärangut.

TRÜ TEADUSLIK RAAMATUKOGU
ÜLIKOOLI ÕPPEJÕUDUDE
INFORMATSIOONIVAJADUSTE RAHULDAJANA.

K. Noodla

TRÜ õppejõudude seas korraldatud küsitlus-vestluse andmed võimaldavad teha järgmisi tähelepanekuid.

TRÜ mitmekülgne profiil ja distsipliinide rohkus põhjustavad teadusliku ja õppetöö temaatika laia haarde ja diferentseerituse. Need omakorda tingivad vajatava informatsioonimaterjali hulga ja mitmelaadsuse alates trükistest kuni suulise informatsiooni eriliikideni. Vajatakse nii jooksvat informatsiooni oma eriala arengu jälgimiseks kui ka temaatilist informatsiooni teatud teema läbitöötamiseks või loengu ettevalmistamiseks.

Jooksva informatsiooni hankimise esimeseks etapiks on bibliograafiline eelinformatsioon uutest raamatutest ja perioodikast, mida õppejõud vajab eeskätt oma isikliku raamatukogu täiendamiseks. Teadusliku Raamatukogu (TR) osa piirduv siin kirjastuste temaatiliste plaanide kui õppejõududele kõige olulisema eelinformatsiooni allika levitamisega, kusjuures paralleelseks kanaliks on harilikult raamatukauplus.

Kõige suuremal määral rahuldab õppejõudude informatsioonivajadusi jooksev teaduslik perioodika. See sisaldab mitte ainult tõhusat ja operatiivset alginformatsiooni, vaid on ühtlasi kaalukaks bibliograafilise informatsiooni allikaks, eriti ühiskonnateadlastele. Kuigi õppejõud ka ise tellivad perioodikat, kasutatakse seda TR materjalidest

kõige ulatuslikumalt ja järjekindlamalt ning hinnatakse eriti kõrgelt. Kapitalismimaade teadusliku perioodika osas on TR peaaegu ainukeseks kohapealseks kanaliks; teaduste põimumise ja informatsiooni hajutatuse tõttu on raamatukogu aga küllalt oluline ka nõukogude perioodika puhul.

Et uued monograafiad jõuavad õppejõu isiklikku raamatukokku tavaliselt kiiremini, on TR uudiskirjanduse avariivli osatähtsus märksa väiksem; sellega tutvutakse enamasti mõõda minnes ja sealt leitakse harilikult piirde- ja huvialade materjali. Uudiskirjanduse kartoteegil näib olevat tähtsus vaid väga väheste õppejõudude jaoks.

TR uue väliskirjanduse bülletàäni kasutamise intensiivsus ei näita kaugeltki tema kasutamise efektiivsust; seda nimelt väliskirjanduse äärmise nappuse tõttu TR-s. Sõltuvalt tähtsusest, mida õppejõud omistavad uute dissertatsioonide temaatika jälgimisele, on dissertatsioonide autorereferaatide masinakirjalise bülletàäni kasutatavus suur.

Muude vahendusinformatsiooni allikatena tulevad arvesse: a) loodusteadlastel referaatajakirjad, milledest eelistatakse välismaa omi nende operatiivsus ja materjali valiku tõttu; b) arstiteadlastel "Index medicus", samuti eelnimetatud põhjustel, teises järjekorras referaatajakirjad; c) ühiskonnateadlased näivad toetuvat eriala ajakirjades avaldatavale informatsioonile, kasutades vähe NSVL Ühiskonnateaduste Akadeemia Pearaamatukogu bülletàäne. Viimaseid pahatihti ei tuntiagi. Riiklikke bibliograafiaid ("Kroonikaid") jälgivad pidevalt ainult üksikud. Teised kas peavad neid liiga raskepärasteks ja aeganõudvateks või nendega polegi lähemalt tutvunud. Vähe ja juhuslikult kasutatakse ka keskseid uue väliskirjanduse bülletàäne. Informatsiooniliste trükikaartide osatähtsus on samuti väike, väärides nimetamist peaaegu ainult Arstiteaduskonna kateedrites.

Temaatilise informatsiooni otsimisel pöörduv enamik õppejõude harilikult TR kataloogide poole. Alfabeetiline kataloog on kasutatavam süstemaatilisest. See näitab teiste bibliograafiliste allikate olemasolu. Süstemaatilise kata-

loogi informatsioonilist väärtust kahandab tema vähene liigendatus ja mõningad ebatäpsused liigitamises (näit. keemias). Arstiteadlaste vajadusi süstemaatiline kataloog ei rahulda, sest otstarbekamalt grupeerib materjali märksõnakataloog. Mõningaid raskusi tekitab orienteerumine kataloogide süsteemis. Soovitakse trükitud kataloogi.

Bibliograafiaosakonna poole pööratakse informatsiooni saamiseks harva, osakonna kartoteeke kasutatakse minimaalselt. TRÜ bibliograafia aastaraamatut teadusliku informatsiooni saamiseks ei kasutata, aga teda hinnatakse TRÜ teadusliku töö aruandena.

Muude vahendusinformatsiooni allikatena kasutatakse referaatajakirju, kirjanduses esinevaid viiteid ja mitmesuguseid bibliograafiaid. Isiklikud kartoteegid on peaaegu kõigil õppejõududel.

TR teatmeaparaadi ja eriti teatmeinformatsioonifondi kasutamisoskuses esineb üsnagi suuri lünki. Kui keskpäraselt tuntakse katalooge, hästi referaatajakirju, siis vähe tuntakse kesksete raamatukogude informatsioonibulletääne ja riiklikke bibliograafiaid; peaaegu üldse ei tunta ega kasutata teise astme bibliograafiaid. Palju esineb vahendusinformatsiooni allikate valikus juhuslikkust ("mis kätte saab") ja konservatismi (mida harjunud kasutama), eriti ühiskonnateadlaste seas. TR poolt tehtava propaganda väheus tuleb siin ilmekalt esile. Suurem osa õppejõude tunnetab oma orienteerumise puudulikkust ja soovib teatmaterjalide tutvustamist võimalikult mitmekülgsest ja isegi perioodiliselt.

Üldiselt ilmneb, et õppejõududel tekib pidevalt suuri puudujääke ja takistusi informatsiooni saamisel, neist kõige olulisemad väliskirjanduse alal. Defitsiiti püütakse kompenseerida mitmel teel: a) TR RVA kaudu, mille osatähtsus aga vähendavad tema aeglus, ebakindlus ja piiratus (jooksvat perioodikat ei saadeta); b) sõitudega Moskva (isegi regulaarselt 1-2 korda aastas), Leningradi ja Tallinna raamatukogudesse, mis aga tublisti kulutavad õppejõu

teadusliku töö aega ja tõstavad informatsiooni maksumust;
c) teaduslike konverentside ja komanderingutega, mis jäävad siiski juhuslikeks; d) isiklike kontaktide ja kirjavahetustega, mille efektiivsus sõltub erialast.

Informatsiooni hankimiseks kulutatav aeg on õppejõududel lubamatult suur - kuni 90% teadusliku töö koostamise ajast. Selle aja lühendamiseks kaasaaitamine ongi TR edasine ülesanne.

SOTSIALISTLIKU VÕISTLUSE KÜSIMUSI RAAMATUKOGUDES.

K. Lepik

1. Sotsialistliku võistluse sisu avatakse järgmiselt: sotsialistlik võistlus on kommunistliku formatsiooni objektiivsele seadusele tuginev kommunistliku ülesehitustöö meetod, mis seisneb töötajate püüdes ületada teiste saavutusi ja samal ajal abistada oma võistluspartnereid paremate tulemuste saavutamisel selleks, et teatud tegevusalal saavutada üldist tõusu.

2. Sotsialistlik võistlus on üks töö vaimsetest stiimulitest ja teda ei ole õige samastada töö moraalsete stiimulitega.

3. Sotsialistlik võistlus eeldab töötajate aktiivsust ja sellepärast esineb ainult seal, kus seatakse teadlikult eesmärk teiste saavutustele järele jõuda või neid ületada.

4. Sotsialistliku võistluse vormid kujunesid raamatukogudes välja 1930-ndatel aastatel, mil sotsialistliku võistluse initsiaatoriks oli N. K. Krupskaja, kes juba siis rõhutas, et raamatukogude töötulemuste võrdlemiseks on vaja sobivaid näitajaid.

5. Raamatukogude töötulemuste võrdlemise teeb raskeks see, et raamatukogud pole tootmisettevõtted, vaid nende töö kuulub mitteproduktiivse töö mittemateriaalsesse harusse.

6. Raamatukogu töö väärtuse määrab raamatufondi koostis, tema avamise viis ja ulatus ning sellest tulenev kasutatavus. Õige on töötulemuste hindamisel aluseks võtta raamatukogu väärtuse see osa, kus raamatukogu aktiivsus on

määrav.

7. Raamatukogu töö hindamisel tuleb silmas pidada esmajoones töö paremaks organiseerimiseks rakendatud abinõusid.

8. Kõige edukamalt saab teatud raamatukogu ühesugust tööd tegevate töötajate töötulemusi võrrelda ja võistlus nende vahel areneb pingsalt, kuna töötulemuste võrreldavus loob hea võistlussituatsiooni.

9. Võistlus raamatukogu osakondade vahel ja erineva tööga tegelevate töötajate vahel tekib üldise töösse suhtumise baasil. Osakondade ja üksikute töötajate esiletõstmine tähendab suhteliselt passiivset võistluse organiseerimist.

10. Võistluse tekkimist ja organiseerimist raamatukogude vahel raskendab vahetu kontakti puudumine ühelt poolt ja erinevad tingimused teiselt poolt. Raamatukogude töötulemuste tutvustamine ja propageerimine loob eeldused võistlussituatsiooni tekkimiseks.

11. Sotsialistliku võistluse aktiivne organiseerimine eeldab üleskutset võistluseks, mis omakorda eeldab raamatukogude töötulemuste võrdlemiseks sobivate näitajate ja põhimõtete väljatöötamist. Raamatukogude töötulemused ei ole absoluutselt võrreldavad ja see ei avalda soodsat mõju võistluse tekkimisele raamatukogude vahel.

12. Võistluse aktiivsel organiseerimisel tuleb rakendada kõiki abinõusid, mis raamatukogude töötulemuste võrdlemist hõlbustaksid.

13. Võistluse organiseerimisel raamatukogude vahel ei ole seni küllaldaselt silmas peetud materiaalsel stimuleerimist.

VANADEST NAHAPARKIMISVIISIDEST
JA NAHKKÖITE KAUNISTUSTEHNİKATEST.

E. Valk-Falk

1. Meie raamatukogude vanemate fondide põhiosa moodustavad nahkköited - pärgamentlehtedega manuskriptid ja trükised kaltsupaberil. Olles sageli ealt üle 400 aasta, on neis toimunud loomulik vananemine, mis on muutnud nii raamatu plokki kui ka katematerjali rabedaks või kalgiks. Et pikendada nahkköidete iga ja hoida neid tarvitamiskõlblikena, tuleb restauraatoreil tundma õppida tegureid, mis soodustasid nahkköite vananemist. Peale hoiu- ja säilitamistingimuste on oluline teada, milliseesse olekusse jäi kasutatud materjal köite valmisaamise momendil; kas parkimisel nahka jäänud või naha musterdamisel ja viimistlemisel kasutatud ainetel oli naha säilimist soodustav mõju või mitte.

2. Üheks vanemaks kirjutus- ja köitematerjaliks oli pärgament, mis kujutab endast raamil kuivatatud ja õhuke-seks kaabitud toornahka. Praktikas tunneme mitmesuguste omadustega pärgamente, millel on olenevalt toornaha liigist ja töötlustest ka erinev välimus.

3. Kõige enam levinud parkimisviis oli parkimine taimeekstraktidega - taimpark. Naha kvaliteet ja säilivus sõltusid parkainete valikust ja parkimisprotsessi läbiviimisest.

4. Teiseks väga vanaks parkimisviisiks oli valgepark, mille eellugu võib otsida vanast palsameerimiskunstist. Beltöödeldud mälva leotati kliidest valmistatud hapatises, siis maarjaspargis ja lõpuks toideti odrakliidest, muna-kollastest ja hapatisevirdest valmistatud rokaga.

5. Eelnevale lähedane on samuti valgepargiks nimetatud rasvapark. Siin toimub pärast leotamist jahuhapatises nahkade õlitamine traanidega ja tugev kloppimine.

6. Alles XVIII sajandil levis Euroopas uus parkimisviis, milliselt töödeldud nahka nimetati safiannahaks, Prantsusmaal ka marokääannahaks. Selleks sobisid peamiselt eesli-, kitse- ja kaljukitsenahad, milliseid töödeldi sumahho, sapiõunte ja värvainetega. Safiannahk on eriti hinnatud oma erksate värvide ja kauni pinna tõttu.

7. Hoopis teistsuguste omadustega on maariaspark-nahad. Siin kasutatakse parkaineteks maarjajääd koos soolaga, täiteks jahu ja munarebu. Selliselt töödeldi seanahku, mida keskajal kasutati massiliselt pimetrükitehnikas köidete valmistamisel.

8. Esiolgu piirduti naha kasutamisega metall- ja elevandiluu kaunistuste alusmaterjalina. Peagi leiti ka nahale endale kaunistusviise, mida kohtame VIII sajandi köidetel lõike- ja tempeltrüki näol. Ühe- ja mitmejooneliste raudadega kujundati põhikompositsioon, üksikud väljad täideti aga metalltemplite jäljenditega. Hiljem üksik-templite asemele tulid ratastemplid ja graveeritud plaadid.

9. XVI sajandil võeti türki-pärsia filigraansete kuldamestehnikas köidete mõjul ka Euroopas kasutusele käsi-kuldamine. Ildamaa köidete ilu mitmekesisust veelgi kahe erineva sililise kullatooni kasutamine.

10. Templitega kuldamisele eelnes kuldamine tolmuga, mida kasutati täiendusena aplikatsioonitehnika juurde. Aplikatsioonitehnikas lõigati arabeskmotiiviline ornament välja põhimaterjalist ja kleebiti kuldsele või sageli erk-sinisele alustoonile. Selles tehnikas saavutatud meisterlikkus jäi kättesaamatuks eurooplastele, küll võtsid nad aga üle ornamendi motiivistiku ja teostasid seda käsikuldamisena.

11. Kõigi aegade kaunimaks ja unikaalsemaks kaunistustehnikaks jääb lõiketehnika, kus ornament lõigatakse 1/3-paksuses naha pinda. XI sajandil lisandub siia veel orna-

mendi fooni täitmine pärletempliga. Oma jõuliselt dekoraatiivse joone ja pindade mõju tõttu jääb ta kasutusele mitme sajandi jooksul. Alates XIV sajandist täideti lõikejoo ni kollase, rohelise ja punase kattevärviga. Kuulsamad ja täiuslikumad on XV sajandi kuuekümmendatel aastatel Nürnbergis valmistatud lõiketehnikas köited.

12. Lõiketehnikast kasvab välja veel teine - voolitehnika. Siin kasutatakse üksikute ornamendi pindade väljatoomiseks nahaalust täitmist. Kasutatakse topis-, kõrg- ja lamevooli. Oma täiuse saavutab volitehnika Saksamaal XV sajandi lõpul.

13. Järgnevad sajandid toovad vähe uut nahkköite kaunistustehnikatesse. Sageneb vaid mitme erineva tehnika rakendamine koos ja suureneb värvi osatähtsus. Kasutamist leiavad käsimaal, batik ja naha marmoreerimine.

14. Õppides tundma vanu parkimis-, köitmis- ja kaunistusviise, oskame paremini mõista aegade jooksul omandatud kogemusi ja traditsioone ning konserveerides säilitada neid muutumatul kujul ka järgnevateks sajanditeks.

FORMALLINI KASUTAMISEST HALLITUSSEENTE HÄVITAMISEL.

E. Kool

TRÜ Teadusliku Raamatukogu vanemad fondid on nakatatud hallitusseentest. Suur osa hallitusseeni on praegu inaktiivsed, kuid leidub ka pidevalt tegutsevaid.

Hallitusseente eoseid leidub õhus alati, kuid nende kasv ja areng toimub vastavas toitekeskkonnas ja niiskuses ning sobival temperatuuril. Raamatuid kahjustavad need hallitusseened, mis on kohastunud toituma raamatu koostis-

terjalidest ning elutsema raamatuhoidla tingimustes.

TRÜ Teaduslikus Raamatukogus on hallitussente areng intensiivistunud periooditi, siis kui raamatud on sattunud liiga niiskesse õhku ning sellele ei järgnenud korralikku kuivatamist puhtas, soojas ja hästiventileeritud õhus.

Hallitusest nakatatud fondide ja ruumide desinfitseerimiseks on vaja vastava suurusega varuhoidlat ja eraldi tööruume ning desinfitseerimiseeadmeid.

Raamatute desinfitseerimisel on kasutatav formaliini-lahus. Formaliin on aktiivne ega kahjusta paberit märkimisväärselt, kuid tema mõju ei ole hallitussente hävitamisel küllaldane (ca 50%). Menetluse tähtsus ei kao aga paremate võimaluste leidmisel. Formaliini aurus töödeldud tugevasti nakatatud raamatute järelpuhastamisel tuleb hallituse padjandid ja prügi eemaldada 2-3%-lises formaliini lahuses niisutatud vati- või marlitampooniga.

Efektiivsem võimalus formaliini kasutamiseks on formaliini-aurukamber. Tavalistes tingimustes on formaldehüüdi mõju võrreldav lahuse mõjuga. Parimaid tulemusi saavutatakse vastavas suuruses vaakuumi rakendamisel koos soojendamise ning vajaliku niiskusega. Arvestades raamatu koostismaterjalide nõudmisi, peetakse optimaalseks õhuhõrendust 3/4 normaalsest, temperatuuri +45°C ja niiskust 78-85%.

Tähtis on raamatute õige asetamine aurukappi, kuna raskemini ligipääsetavais piirkondades võivad hallitussened ellu jääda.

Formaliini ei saa kasutada naha ja pärgamendi desinfitseerimiseks.

Lühiajalist ühekordset desinfitseerimist võib lubada mõningate nahkselgadega köidete puhul, kui sellele järgneb naha toitmine ja pehmenamine.

Antiseptiliste ainete kasutamise järele säilib raamatuil teatav immuunsus. Erinevate materjalide ja erinevate antiseptikute korral on immuunsus erineva kestvusega.

Et hallitussened formaliini mõjul täielikult ei hävi ning formaliiniga kõiki raamatu koostismaterjale desinfit-

seerida ei saa, tuleb otsida uusi võimalusi parema efekti saavutamiseks, teiste keemiliste ainete ning füüsikaliste meetodite kasutamiseks.

TINTIDE PABERKROMATOGRAAFILINE JA ELEKTROFOREETILINE ISELOOMUSTAMINE.

M. Bender

1. Laiemas tähenduses nimetatakse tintideks värvainete lahuseid või suspensioone, mis on ette nähtud paberil ja teistel materjalidel kirjutamiseks, joonestamiseks (tušš), trükimasinate lintide immutamiseks, sepaaratide valmistamiseks jne.

2. Esimeseks kirjutamisel kasutatud tindiks oli hiina tušš, mida valmistati 2700-2600 aastat e.m.a. Hiljem tulid kasutusele tahma, peenestatud kulla jt. suspensioonid munavalgus või vedelas kummiaraabiku-taolises liimis. 11 sajandil kirjutati juba rauaühendite ja parkainete baasil valmistatud tintidega. XIX sajandil olid laialdaselt levinud kampeštindid. Esimeste sünteetiliste värvainete tekkega (1847. aastal) hakati valmistama uusi - aniliintinte.

3. Tänapäeval kasutatavad tindid on happeliste ja aluseliste värvainete vesilahused, lahjendatud alkohoolsed lahused või suspensioonid. Viskoossuse tõstmiseks lisatakse tindile suhkrut, dekstriini või siirupit. Hallituse tekke vältimiseks lisatakse neile antiseptikuid (salitsüülhapet, formaliini, fenooli, etanooli, äädikhapet jt.).

4. Tintide määramiseks kasutatakse nii keemilisi kui ka füüsikalisi meetodeid. Restaureerimispraktikas on laialt kasutusel topokeemiline määramismeetod, mis aga restauraatori seisukohast ei ole hea: ühe tindi määramiseks tuleb

kanda paberile hulk reaktiive, mis võivad raamatuid kahjustada. Füüsikaliste meetoditega ei rikuta raamatuid, kuid sel juhul on vaja töötamiseks spetsiaalseid seadmeid.

Tintide paberkromatograafilisel määramismeetodil on järgmised eelised: 1) analüüsiks vajalik väike tindi hulk; 2) silmaga nähtavad ning fotograafiliselt reprodutseeritavad tulemused ja 3) suhteliselt lihtne aparatuur.

5. Tindiplekke eemaldatakse erinevate keemiliste reaktiividega, peamiselt oksüdeerijate abil. Värvaine molekul oksüdeerub värvusetuks, oksüdeerija aga taandub. Kuid oksüdeerijad, valgendades tindiplekke, reageerivad aktiivselt paberi kiududega ning lagundavad neid osaliselt. Paremaks on elektrokeemiline oksüdeerimismeetod NaCl vesilahuse elektrolüütilisel lagunemisel tekkiva vaba Cl_2 -ga.

6. Tintide uurimisel ringkromatograafilise meetodi abil leidis autor, et kümnest katsetatud solventsüsteemist on parimateks:

- 1) n-butanool - äädikhape - vesi (4:1:1)
- 2) 10% NH_4OH küllastatud n-amüülalkoholiga
- 3) n-amüülalkohol küllastatud 10% NH_4OH
- 4) etanool - 25% NH_4OH - H_2O (95:1:16)

Voolutades tinte tõusval paberkromatograafia meetodil on määratud 16 värvaine ja 22 tindi R_f väärtused.

Paberelektroforeetilise analüüsi meetodi abil on määratud tintide ja nende värvainete elektroforeetilised liikuvused puhversüsteemides, mille happelisuse funktsioon $pH=4,6$; $5,0$ ja $5,1$.

Tindiplekke on eemaldatud 11-12% hüdrolüüsitud tärklisegeeli bloki ja kromatograafiapaberi paki abil. Optimaalseteks elektroforeesi tingimusteks puhverlahuse korral, mille $pH = 5,0$ on pinge (U) 600 V

ja aeg (t) 1,5-2 tundi;

$pH = 1,6$ on U = 700-900 V

t = 1-1,5 tundi;

$pH = 5,1$ on U = 1100-1200 V

t = 1-1,5 tundi.

Täielikult on eemaldatavad need tindid, millel ei ole ühtki elektriväljas liikumatut komponenti.

KÕIDETE RESTAUREERIMINE.

V. Nagel

1. TRÜ Teaduslikus Raamatukogus on umbes 80% raamatuist nahkköites, seetõttu on nende restaureerimine väga aktuaalne probleem. Köide kaitseb raamatu sisuplokki. Vigastatud või puuduliku köite puhul vajab restaureerimist tihti kogu raamat. Peale taimpark-nahkköidete on seni tulnud restaureerida veel pärgament-, riide- ja paberköiteid ning isegi metallkaantega raamatut.

2. Enne restaureerimisele asumist tehakse vastavast köitest foto, kirjeldatakse eseme seisukorda, määratakse töö ulatus ja meetod. Restaureerimisele asudes on vajalik kindlaks teha värvide või kirja lahustuvus.

3. Köidete restaureerimisel on põhimõtteks lahtised või murdunud köiteosad uuesti kinnitada ilma uute abivahenditeta. Kui parandamiseks on olnud vaja kasutada uusi materjale, siis on püütud muretseda võimalikult samasuguseid, näiteks taimparknahka, kaltsupaberit, puukaasi, nisu- või rukkipüülist valmistatud kliistrit, linast niiti jne.

4. Kaane kattematerjali restaureerimisele eelneb nahkköidetel sageli uue kaaneosa tegemine või parandamine.

5. Restaureerimiseks kasutatavat vasika-taimparknahka on soovitatav värvida happeliste aniliinvärvidega.

6. Puukaante restaureerimisel (murdunud kaante kokkuliimimisel) kasutatakse tugevdamiseks paberi või õhukese riidega katmist.

7. Metallkaantega raamatutel on oluline korrosiooni

eemaldamine, puhastamine ja hiljem kaane kaitsmine uue oksüdeerumise vastu.

8. Nahkköidete restaureerimise viimistlemine ja naha pehmendamine toimub vajaduse korral toonitamise, vahatamise ja rasvatamise abil, sest rasv kaitseb liigse kuivuse eest, takistab hapniku juurdepääsu naha kiule, hoiab ära niiskumise ja kaitseb ka mehaanilise hõõrdumise puhul.

PABERI KÄSITSI KONSERVEERIMINE JA RESTAUREERIMINE.

A. Espenberg

Materjalid, millest on tehtud raamat - trükitud paber, liim, kartong, lederiin, kalingur, nahk jt., on orgaanilise päritoluga ained. Kõikide orgaaniliste ainete pikemaajalisel hoidmisel toimub rida füüsilis-keemilisi muutusi, mida nimetame vananemiseks.

Tänapäeva paberite lühiajalise säilivuse põhjusteks on paberi vastav keemiline koostis ja valmistamise tehnoloogia. Materjali (raamatulehed, nahk, liim, sidemed jne.) vananemise füüsilis-keemiliseks faktoriks on raamatukogu hoiutingimused.

Alustades raamatu restaureerimist on vaja kindlaks teha, millised on raamatu kahjustuse põhjused - bioloogilised, keemilised või mehaanilised.

Raamatu lehti restaureeritakse ja konserveeritakse mitmel viisil, olenevalt lehe kahjustustest.

Läbipaistva tekstiiliga (siidiga) katmine ei sobi masiliseks restaureerimistööks materjali kalli hinna tõttu.

Üheks restaureerimise meetodiks on lehe puuduva osa täidistamine. Oluline on restaureeritava lehe paikamiseks

omadustelt võimalikult lähedase paberi valimine, samuti paberikiu suuna jälgimine mõlematel paberitel. Paik rebitakse vastavalt restaureeritava lehe rebenenud koha suurusele ja kinnitatakse mõlemalt poolt kondensaatorpaberiga. Lamineerimist (nõrgestatud lehtede kilestamine) kasutatakse põhiliselt arhiivmaterjali restaureerimisel. Lamineerimise negatiivseks küljeks on aga paberi kaalu suurenemine.

Teatmeteoste põhilisteks defektideks on murdunud, keerdunud lehenurgad, väljakukkunud lehed või poognad ja reben did. Keerdunud lehenurgad niisutatakse kergelt märja tampooniga ja pannakse pressi alla. Vajaduse korral tugevdetakse neid liimistamisega või kondensaatorpaberiga. Raamatust väljakukkunud lehti ja poognaid rebitakse tagasi nn. valtsi abil. Rebendeid parandatakse mõlemale poole liimitud mikalent-, kondensaator- või suitsupaberi ribaga.

Kui raamatulehed on muutunud hapetest rabadaks või hallitusseentest pehastunud, tugevdatakse neid kondensaator-, suitsu- või mikalentpaberiga. Kahepoolse tekstiga lehed kaetakse kondensaator- või suitsupaberiga mõlemapoolseit lehtede kooldumise vältimiseks. TRÜ Teaduslikus Raamatukogus kasutatakse töö lihtsustamiseks kondensaator- või suitsupaberi eelnevat niisutamist vee vannis.

Kaante ja ühepoolse tekstiga lehti kaetakse mikalentpaberiga ainult ühelt poolt.

Kõik restaureeritavad või konserveeritavad lehed pressitakse. Selleks niisutatakse lehed kergelt märja marli vahel ja lastakse pressi all lõplikult kuivada.

PABERI RESTAUREERIMINE VALAMISE TEEL.

L. Noodla

Käskkirjade ja trükiste teadlikuks restaureerimistöö alguseks loetakse XIX sajandi esimest poolt. Sellest ajast algasid uute restaureerimismeetodite ja -vahendite otsingud. Põhjuseks olid ühelt poolt uued materjalid ja teiselt poolt ilmnunud puudused varem kasutatud mooduste puhul. Põõrduti tagasi looduslike algmaterjalide kasutamise ja selliste meetodite juurde, mis ei kahjustaks restaureeritavat paberit. Parimaks osutus pabermassiga valamine, kus restaureeritava lehe puuduvad osad täituvad moodustuva uue paberi, mis peab oma omadustelt olema võimalikult lähedane restaureeritavaga.

TRÜ Teaduslikus Raamatukogus võeti pabermassiga valamine kasutusele 1964. aastal. Peale paljude tehniliste küsimuste lahendamist ja kunagi kasutusel olnud pütipaberi tehnoloogia kohendamist osutus tõsiseks probleemiks valatud leheosade toonimine.

Järeldoonimine põhjustas paikade deformatsiooni. Massi eelnevaks toonimiseks kasutati aniliinvärve, mis ei andnud aga rahuldavaid tulemusi vähese valguskindluse ja vanapaberile mitteomase tooni tõttu. TRÜ Teaduslikus Raamatukogus teostatud katsed näitasid, et kõige sobivamateks on taimsed värvid.

Pehastunud paberilehtede tugevdamine toimus varem kas liimistuse andmise, kilestamise või läbipaistva materjaliga (tekstiil, paber) katmise teel. Ühepoolse tekstiga paberilehtede tugevdamiseks osutus otstarbekaks katta restaureeritav leht valamise teel uue kiukihiga.

Ainult osaliselt on lahendatud selle mooduse kasutamine paksude, rikkaliku täiteainega paberite puhul, sest ilmneb uue ja vana paberi nõrk seostumine. Põhjuseks on rikkaliku täitematerjali nõrk siduvus, valatava massi kompositsiooniline erinevus, seetõttu tekivad kuivamisel erinevad

kahanemised. Mõnevõrra aitab augu servade kiuliseks kraapimine.

Kriidistatud paberite puhul on valamismeetod kasutatav puuduvate leheosade täitmisel. Lahendamist vajab kriidi kattekihi andmine uutele valatud paberiosadele.

Tehniliselt on probleem lahendatav, sest paberi tehnoloogia antakse viimistluskiht (kriidikiht) samuti juba valmis aluspaberile ja kalandreeritakse. Restaureerimislaboratooriumis tuleb tööstuslik moodus kohandada käsitsimooduseks, välja töötada selleks vajalikud vahendid ja katsetuste teel jõuda õige tehnoloogiani.

TRÜ Teadusliku Raamatukogu restauraatorid on pabermasina valamisel saanud eriti häid tulemusi kahjurite poolt tekitatud lehevigastuste puhul ja ka hallituseente poolt kahjustatud lagunenud käsikirjalehtede restaureerimisel.

S i s u k o r d.

	lk.
1. R. Parmas.	3
2. H. Tankler.	5
3. L. Urba.	6
4. T. Aav.	8
5. K. Noodla.	10
6. K. Lepik.	14
7. E. Valk-Falk.	16
8. E. Kool.	18
9. M. Bender.	20
10. V. Nagel.	22
11. A. Espenberg.	23
12. L. Noodla.	25

ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ
ТРЕТЬЕЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ТГУ

На эстонском языке

Vastutav toimetaja L. Trikkant

=====
TRU rotaprint 1968. Paljundamisele antud 21.III 1968.
Trükipoognaid 1,75. Tingtrükipoognaid 1,59. Arvestus-
poognaid 0,78. Trükiarv 300. Paber 30x42/4. MB 02497.

Tell. nr. 173.

Hind 5 kop.

Hind 5 kop.